

5. A nyelvhasználó/nyelvtanuló kompetenciái

Mindazoknak a feladatoknak és tevékenységeknek az elvégzéséhez, amelyekre a különböző kommunikációs helyzetekben szükség van, a nyelvhasználók és a nyelvtanulók számos olyan kompetenciát alkalmaznak, amelyek korábbi tapasztalataik során alakultak ki. Ugyanakkor, a kommunikációs eseményekben való részvétel - beleértve természetesen kimondottan a nyelvtanulás elősegítésére tervezett eseményeket is - a nyelvtanulók kompetenciájának fejlődését eredményezi mind rövid, mind hosszú távon.

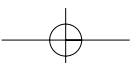
Minden emberi kompetencia hozzájárul valamilyen módon a nyelvhasználók kommunikációs képességeihez, és így a kommunikatív kompetencia valamely alkotóelemének tekinthető. Mindazonáltal hasznos lehet megkülönböztetni a nyelvhez kevésbé szorosan kötődő általános kompetenciákat a szűkebb értelemben vett nyelvi kompetenciáktól.

5.1. Általános kompetenciák

5.1.1. Tényszerű ismeretek (savoir)

5.1.1.1. A világról szóló ismeretek

A felnőtt emberi lények a világról és annak működéséről magasan fejlett és pontosan meghatározott modellel rendelkeznek, amely szorosan összefügg anyanyelvük szókincsével és nyelvtanával. Valójában a kettő csakugyan egymással összefüggésben fejlődik. A „Mi az?” kérdés vonatkozhat egy újonnan megfigyelt jelenség nevére vagy egy új szó jelentésére (referens). Ennek a modellnek az alapvető jellemzői már a korai gyermekkorban teljesen kialakulnak, de az oktatás és a tapasztalatok révén a serdülőkorban, sőt valójában az egész felnőtt élet során még tovább fejlődnek. A kommunikáció minősége attól függ, hogy a beszédpartnereknek a világról és a nyelvről elsajátított modellje mennyire hasonló. A tudományos kutatás egyik célja az univerzum szerkezetének és működésének feltárása, valamint az ezekre vonatkozó egységes terminológia megteremtése. A hétköznapi nyelv szervezetebb módon fejlődött, és a formai, illetve jelentésbeli kategóriák közötti viszony némileg más az egyik nyelvben, mint a másikban, bár az eltérések a valóság adott jellege által megszabott meglehetősen szűk határok között

Közös európai referenciakeret: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés

maradnak. A társadalmi szférát illetően nagyobbak az eltérések, mint a fizikai környezettel kapcsolatban, bár a nyelvek a természeti jelenségek között is nagyrészt attól függően tesznek különbséget, hogy mekkora jelentőségük van a közösség életében. A második nyelv/idegen nyelv tanítása nemegyszer arra a feltételezésre épít, hogy a tanulók már elsajátították az adott cél-
nak megfelelő világról szóló ismereteket. Ez azonban egyáltalán nem minden esetben igaz (lásd 2.1.1.).

A világról szóló ismeretek, amelyek származhatnak tapasztalatból, oktatásból vagy más információs forrásból, a következőket ölelik fel:

- különböző tartományokhoz kapcsolódó helyeket, intézményeket és szervezeteket, személyeket, tárgyakat, eseményeket, folyamatokat és műveleteket. Ezekre példákat találhatunk az 5. táblázatban (4.1.2.). Egy adott nyelvet tanuló személy számára különös jelentőségűek a tényszerű - földrajzi, környezeti, demográfiai, gazdasági és politikai - ismeretek arra az országra vagy azokra az országokra vonatkozóan, amelyekben az adott nyelvet beszélik;
- az egységek osztályait (konkrét/absztrakt, élő/élettelen stb.), továbbá azok tulajdonságait és viszonyait (tér-időbeli, asszociatív, analitikus, logikai, ok-okozati stb.) - lásd például „*Threshold Level 1990*”, 6. fejezet.

122

A Referenciakeret használói gondolkozzanak el, és ahol lehet, fogalmazzák meg, hogy

- *a nyelvtanulóktól milyen ismeretek várhatók el, illetve követelhetők meg a világról;*
- *a nyelvtanulóknak milyen új világról szóló ismereteket szükséges megszerezniük a nyelvtanulás során, különös tekintettel arra az országra, amelyben az adott nyelvet beszélik.*

5.1.1.2. Szociokulturális ismeretek

Szigorúan véve, az adott nyelvet beszélő közösség vagy közösségek társadalmára és kultúrájára vonatkozó tudás a világról szóló ismeretek egyik aspektusa. A nyelvtanuló számára azonban meglehetősen fontos, hogy kellő figyelmet fordítson ezekre az ismeretekre, különösen azért, mert - eltérően a világról szóló ismeretek más aspektusaitól - ezek valószínűleg kívül esnek a tanuló korábbi tapasztalatainak körén, és könnyen előfordulhat, hogy sztereotípiák torzítják.

A nyelvhasználó/nyelvtanuló kompetenciái

Egy adott európai társadalomra és annak kultúrájára speciálisan jellemző vonások például az alábbiak szerint csoportosíthatók.

1. Mindennapi élet:

- ételek és italok, étkezési időpontok, étkezési szokások;
- ünnepnapok;
- munkaidő és a munka szokásos szervezése;
- a szabadidő eltöltése (hobby, sport, olvasási szokások, média).

2. Életkörülmények:

- életszínvonal (regionális, osztály- és etnikai különbségek);
- lakáskörülmények;
- jóléti berendezkedés.

123

3. Interperszonális viszonyok (ideértve a hatalmi és szolidaritási viszonyokat is) tekintetbe véve például:

- a társadalom osztályrendszerét és az osztályok közötti viszonyokat;
- a nemek közötti viszonyokat (nemek, bizalmasság);
- a család szerkezetét és viszonyait;
- a generációk közötti viszonyokat;
- a munkahelyi viszonyokat;
- a lakosság és a hatóságok közötti viszonyokat;
- a faji és közösségi viszonyokat;
- a politikai és vallási csoportosulások közötti viszonyokat.

4. Értékredek és attitűdök az alábbi tényezők viszonylatában:

- társadalmi osztály;
- foglalkozási csoportok (oktatás, igazgatás, közszolgálat, szakképzett és fizikai dolgozók);
- vagyon (jövedelem és örökség);
- regionális kultúrák;
- biztonság;
- intézmények;
- hagyomány és társadalmi változás;
- történelem, különös tekintettel a kiemelkedő történelmi személyiségekre és eseményekre;
- kisebbségek (faji, vallási);
- nemzeti identitás;
- idegen országok, államok, népek;
- politika;
- művészetek (zene, vizuális művészetek, irodalom, dráma, népzene és népdalok);
- vallás;
- humor.

Közös európai referenciakeret: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés

5. *Testbeszéd* (lásd 4.5.5.): A testbeszédet szabályozó szokások ismerete a nyelvhasználók és a nyelvtanulók szociokulturális kompetenciájának részét képezi.
6. *Társadalmi szokások*, például a vendéglátással kapcsolatos szokások mind a vendég, mind a házigazda oldaláról:
- pontosság;
 - ajándékok;
 - öltözködés;
 - frissítők, italok, étkezések;
 - viselkedési és társalgási szokások és tabuk;
 - tartózkodási idő;
 - búcsúzkodás.
7. *Rituális viselkedés* például a következő területeken:
- a vallásgyakorlás formái, rítusok;
 - születés, házasság, halál;
 - a közönség viselkedése nyilvános előadásokon és ünnepeken;
 - ünnepségek, fesztiválok, táncok, diszkók stb.

124

5.1.1.3. Interkulturális tudatosság

Interkulturális tudatosságnak nevezzük azt a tudást, felismerést és megértést, amely a célnyelvi közösség világának és a nyelvtanuló saját világának a viszonyára (a közöttük lévő hasonlóságokra és különbségekre) vonatkozik. Természetesen fontos megjegyezni, hogy az interkulturális tudatosságba beletartozik a regionális és társadalmi sokféleség felismerése mindkét világban. Ezt tovább gazdagíthatják a saját és a célnyelvi kultúrákon kívüli, egyéb kultúrákra vonatkozó ismeretek. Ez a szélesebb körű tudatosság segít, hogy mindkét kultúrát a megfelelő kontextusban lássuk. Az objektív tudáson túlmenően az interkulturális tudatosság rávilágít arra, ahogyan az egyik közösség a másik szemszögéből megjelenik, nemegyszer nemzeti sztereotípiák formájában.

A Referenciakeret használói gondolkozzanak el, és ahol lehet, fogalmazzák meg, hogy

- *milyen előzetes szociokulturális tapasztalatokat és ismereteket kell a tanulóról feltételezni, illetve tőle megkövetelni;*
- *a saját és a célnyelvi közösség társadalmi életére vonatkozóan milyen új tapasztalatokat és ismereteket kell a nyelvtanulónak megszereznie ahhoz, hogy teljesíteni tudja a célnyelvi kommunikáció követelményeit;*
- *a saját és a célnyelvi kultúrák közötti viszonyról milyen ismeretekkel kell rendelkeznie a nyelvtanulónak ahhoz, hogy megfelelő interkulturális kompetenciára tegyen szert.*

A nyelvhasználó/nyelvtanuló kompetenciái

5.1.2. Készségek és jártasságok (savoir-faire)

5.1.2.1. Gyakorlati készségek és jártasságok

- *Szociális készségek:* az 5.1.1.2. pontban felsorolt társadalmi szokástípusoknak megfelelő viselkedésre és az elvárható szokványos cselekvések végrehajtására való képesség olyan mértéke, amelyet a kívülállók és különösen a külföldiek részéről megfelelőnek tartanak.
- *Hétköznapi készségek:* a mindennapi élethez szükséges begyakorolt cselekvések (tisztálkodás, öltözködés, séta, főzés, étkezés stb.) hatékony végrehajtásához szükséges képesség; háztartási berendezések karbantartása és javítása stb.
- *Szakmai készségek:* a munkavégzésből adódó kötelességek ellátásához szükséges speciális (mentális és fizikai) tevékenységek végrehajtásához szükséges képesség.
- *Szabadidős készségek:* a szabadidős tevékenységek hatékony végzéséhez szükséges képességek. Ilyen tevékenységek lehetnek az alábbiak:
 - művészeti tevékenységek (festészet, szobrászat, hangszeres zenei előadóművészet stb.);
 - kézműves tevékenységek (kötés, horgolás, hímzés, szövés, fonás, kosárfonás, famegmunkálás stb.);
 - sport (csapatjátékok, atlétika, kocogás, hegymászás, úszás stb.);
 - hobbi (fényképezés, kertészkedés stb.).

A Referenciakeret használói gondolkozzanak el, és ahol lehet, fogalmazzák meg, hogy

- *milyen gyakorlati készségeket és jártasságokat kell elsajátítania a nyelvtanulónak ahhoz, hogy az adott területen hatékonyan tudjon kommunikálni.*

5.1.2.2. Interkulturális készségek és jártasságok

Ezek közé tartoznak az alábbiak:

- a saját és az idegen kultúra egymáshoz való viszonyításának a képessége;
- a kulturális érzékenység és a más kultúrák képviselőivel való kapcsolat-teremtés különféle stratégiáinak azonosítására és alkalmazására való képesség;

Közös európai referenciakeret: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés

- a saját és az idegen kultúra közötti kulturális közvetítő szerep betöltésére, valamint az interkulturális félreértések és konfliktushelyzetek kezelésére való alkalmasság;
- a sztereotip viszonyokon túlmutató kapcsolatok létesítésének a képessége.

A Referenciakeret használói gondolkozzanak el, és ahol lehet, fogalmazzák meg, hogy

- *milyen közvetítő szerepek és funkciók betöltésére kell a nyelvtanulónak számítania és felkészülnie;*
- *a saját és a célnyelvi kultúra mely sajátosságainak megkülönböztetését kell a nyelvtanulótól megkövetelni, illetve melyekre kell őt felkészíteni;*
- *várhatólag mit kell biztosítani a nyelvtanulónak ahhoz, hogy megtapasztalja a célnyelvi kultúrát;*
- *milyen lehetőségei lesznek a tanulónak arra, hogy kulturális közvetítő szerepet töltsön be.*

5.1.3. Egzisztenciális kompetencia (savoir-être)

A nyelvhasználó/nyelvtanuló kommunikatív tevékenységét nemcsak tudása, meglátásai és készségei befolyásolják, hanem saját személyiségtényezői is, amelyeket az identitás kialakításához hozzájáruló attitűdök, motivációk, értékek, meggyőződések, kognitív stílusok és személyiségtípusok jellemeznek.

Ezek közé tartoznak az alábbiak:

1. *Attitűdök*, mint például a nyelvhasználó/nyelvtanuló
 - nyitottsága és érdeklődése az új tapasztalatok, más emberek, eszmék, népek, társadalmak és kultúrák iránt;
 - hajlandósága saját kulturális nézőpontjának és kulturális értékrendjének relativizálására;
 - hajlandósága és képessége a kulturális különbségekkel kapcsolatos konvencionális attitűdöktől való elhatárolódásra.
2. *Motiváció*:
 - belső/külső;
 - instrumentális/integratív;
 - kommunikációs késztetés, emberi igény a kommunikációra.
3. *Értékek* (pl. etikai és morális).
4. *Meggyőződések* (pl. vallási, ideológiai, filozófiai).

A nyelvhasználó/nyelvtanuló kompetenciái

5. Kognitív stílusok:

- konvergens/divergens;
- holisztikus, analitikus, szintetikus;

6. Személyiségtényezők:

- bőbeszédűség/szűkszavúság;
- vállalkozó szellem/félénkség;
- optimizmus/pesszimizmus;
- introvertáltság/extrovertáltság;
- proaktivitás/reaktivitás;
- önvádoló/önfelmentő személyiség (bűntudat);
- félelem/zavarodottság (-nélküliség);
- merevség/rugalmasság;
- széleslátókörűség/szűklátókörűség;
- spontaneitás/önkontroll;
- intelligencia;
- aprólékosság/gondatlanság;
- emlékezőtehetség;
- szorgalom/lustaság;
- ambíció/ambícióhiány;
- önismeret/az önismeret hiánya;
- önállóság/az önállóság hiánya;
- önbizalom/az önbizalom hiánya;
- önbecsülés/az önbecsülés hiánya.

Az attitűdök és a személyiségtényezők nagy hatással vannak nemcsak a nyelvhasználó/nyelvtanuló szerepére a kommunikációs tevékenységben, hanem tanulási képességére is. Az „interkulturális személyiség” kifejlődését, amelybe mind az attitűdök, mind a tudatosság beletartozik, sokan önmagában is fontos oktatási célnak tekintik. Olyan fontos etikai és pedagógiai kérdések merülnek itt fel, mint például:

- milyen mértékig tekinthető a személyiségfejlődés kimondott oktatási célnak;
- hogyan egyeztethető össze a kulturális relativizmus az etikai és a morális integritással;
- mely személyiségjegyek segítik elő, illetve gátolják az idegen vagy második nyelv tanulását és elsajátítását;
- hogyan lehet segíteni a tanulókat abban, hogy kihasználják az erős és legyőzzék a gyenge pontjaikat;
- hogyan egyeztethető össze a személyiségek sokfélesége az oktatási rendszerekre kiszabott, illetve az azokból fakadó kényszerítő korlátokkal.

Közös európai referenciakeret: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés

A Referenciakeret használói gondolkozzanak el, és ahol lehet, fogalmazzák meg, hogy

- *vannak-e olyan személyiségjegyek, és ha igen, melyek azok, amelyeknek a meglétét, illetve kifejlődését szükséges ösztönözni/támogatni/megkövetelni a nyelvtanulóknál;*
- *a nyelvtanulásban, a nyelvtanításban és az értékelésben figyelembe veszik-e a tanulók jellemvonásait, és ha igen, milyen módon.*

5.1.4. Tanulási képesség (savoir-apprendre)

A legáltalánosabb értelemben a *tanulási képesség* azt jelenti, hogy meg tudunk figyelni új tapasztalatokat, és részt tudunk venni bennük, valamint azt, hogy az új tudásunk be tud épülni meglévő tudásunkba, szükség esetén régebbi tudásunk módosításával. A nyelvtanulási képességek a tanulási tapasztalatok folyamán fejlődnek ki. Ezek lehetővé teszik a tanuló számára, hogy hatékonyabban és önállóan küzdjön meg az új nyelvtanulási kihívásokkal, megláthassa a létező választási lehetőségeket, és jobban kihasználhassa a kedvező alkalmakat. A tanulási képesség több összetevőből áll. Ezek közé tartoznak a következők: nyelvi és kommunikációs tudatosság, általános fonetikai készségek, tanulási készségek és heurisztikus készségek.

5.1.4.1. Nyelvi és kommunikációs tudatosság

A nyelv és a nyelvhasználat iránti érzékenység azoknak az elveknek az ismerete és megértése, amelyek szerint a nyelvek szerveződnek, és amelyek alapján azokat használják. Ez az érzékenység teszi lehetővé, hogy az új tapasztalat gazdagító elemként beépüljön egy már rendezett keretbe. Az új tapasztalattal kapcsolatos nyelvet azután a nyelvtanulók szívesebben tanulják, illetve használják, és nem utasítják el attól félve, hogy veszélyezteti már kialakult nyelvi rendszerüket, bár sokan ezt a félelmet gyakran normálisnak és „természetes”-nek tartják.

5.1.4.2. Általános fonetikai tudatosság és készségek

Az alábbi képességek sok - különösen felnőtt - tanulóknak segítenek abban, hogy meg tudjanak szólalni az új nyelven:

- szokatlan hangok és prozódiai minták megkülönböztetésének, illetve képzésének a képessége;
- ismeretlen hangsorok megragadására és összefűzésére való képesség;
- az a képesség, hogy hallgatóként a folyamatosan áramló hangingereket fonológiai elemek jelentéssel bíró összefüggő láncolatává tudják

A nyelvhasználó/nyelvtanuló kompetenciái

felbontani (vagyis egymástól elkülönülő és jelentéssel bíró részekre tudják osztani);

- a hangészlelés és hangképzés folyamatainak megértése és elsajátítása az idegen nyelvtanulás kontextusában.

Ezeket az általános fonetikai készségeket megkülönböztetjük a valamely nyelven való megszólalás képességétől.

A Referenciakeret használói gondolkozzanak el, és ahol lehet, fogalmazzák meg, hogy

- *milyen lépéseken keresztül fejlődik a nyelvtanuló nyelvi és kommunikációs tudatossága;*
- *mely auditív diszkriminációs és artikulációs készségek tételezhetők fel a nyelvtanulóknál, melyeket szükséges kialakítani bennük, és melyeket kell megtanulniuk.*

5.1.4.3. Tanulási készségek

Idesorolhatók az alábbiak:

- a tanítási helyzetekben kínálkozó tanulási alkalmak hatékony kihasználásának a képessége, például:
 - a közölt információra irányuló tartós figyelem;
 - az adott feladat céljának megértése;
 - hatékony együttműködés pár- és csoportmunkában;
 - a tanult nyelv gyors tempójú és gyakori, aktív használata;
 - képesség a független tanuláshoz rendelkezésre álló anyagok használatára;
 - a forrásanyagok rendszerének és felhasználásának a képessége önálló tanulás során;
 - a hatékony tanulás képessége (mind nyelvi, mind szociokulturális szinten) a kommunikációs események közvetlen megfigyelése és az azokban való részvétel során megfigyelő, analitikus és heurisztikus képességek alkalmazása révén;
 - a tanuló tisztánlátása saját erős és gyönge pontjait illetően;
 - a saját szükségletek és célok meghatározásának a képessége;
 - ezen célok elérése érdekében saját stratégiák és eljárások kialakításának a képessége, a tanuló saját jellemvonásaival és forrásaival összhangban.

5.1.4.4. Heurisztikus készségek

Idetartoznak

- az új tapasztalatok (új nyelvvel, új emberekkel, új viselkedési módokkal való találkozás stb.) feldolgozásának a képessége és egyéb kompetenciák aktiválása az adott tanulási helyzetben (például megfigyelés, a megfigyelt dolgok jelentőségének megragadása, elemzés, következtetés, rögzítés stb.);
- az új információ megkeresésének, megértésének és, ha szükséges, átadásának a képessége (elsősorban célnyelvi referenciaforrások használata során);
- az új technológiák használatára való képesség (például információkeresés adatbázisokban, hipertextben stb.).

130

A Referenciakeret használói gondolkozzanak el, és ahol lehet, fogalmazzák meg, hogy

- *milyen tanulási készségek használatát és fejlesztését kell ösztönözni/biztosítani a nyelvtanulóknál;*
- *milyen heurisztikus képességek használatát és fejlesztését kell ösztönözni/biztosítani a nyelvtanulóknál;*
- *mit kell biztosítani a tanulóknak ahhoz, hogy egyre függetlenebbé váljanak a tanulás és a nyelvhasználat során.*

5.2. Kommunikatív nyelvi kompetenciák

A kommunikatív szándék valóra váltásához a nyelvtanulóknak és nyelvhasználóknak a fentiekben részletezett általános képességeiken túl kimondottan a nyelvvel összefüggő kommunikatív kompetenciájukat is alkalmazniuk kell. A kommunikatív kompetencia ebben a szűkebb értelemben a következő komponensekből tevődik össze:

- nyelvi kompetenciák;
- szociolingvisztikai kompetenciák;
- pragmatikai kompetenciák.

5.2.1. Nyelvi kompetenciák

Mindmáig egyetlen nyelvről sem készült még teljes, kimerítő leírás mint a jelentés kifejezésének formális rendszeréről. A nyelvi rendszerek nagyon összetettek, és egy kiterjedt, sokrétű, fejlett társadalom nyelvét sohasem

A nyelvhasználó/nyelvtanuló kompetenciái

ismeri tökéletesen annak egyetlen használója sem. Ez nem is lehetséges, mivel minden nyelv folyamatosan fejlődik, hogy megfeleljen a kommunikáció során fellépő szükségleteknek. A legtöbb nemzetállam - bár sohasem kimerítő részletességgel - megkísérelt létrehozni egy nyelvi normarendszert. Ennek bemutatására a nyelvészeti leírásnak azt a modelljét alkalmazták, amelyet a rég kihalt klasszikus nyelvek irodalmi emlékeiből rögzített korpusz tanítására használtak. Ezt a hagyományos modellt azonban már több mint száz évvel ezelőtt visszautasította a legtöbb hivatásos nyelvész, akik ragaszkodtak ahhoz, hogy a nyelveket úgy kell leírni, ahogyan a használatban élnek, nem pedig amilyennek valamely szaktekintély szerint lenniük kellene, és hogy a hagyományos modell - melyet csak bizonyos típusú nyelvek alapján alakítottak ki - alkalmatlan a másképpen szerveződő nyelvi rendszerek leírására. Mindazonáltal az alternatív modellekre irányuló sok javaslat egyikét sem fogadták el általánosan. Tagadták egyetlen univerzális modell felállításának lehetőségét, amely alkalmas lenne valamennyi nyelv leírására. A nyelvi univerzáliai terén újabban végzett kutatások eddig még nem vezettek olyan eredményekre, amelyek közvetlenül felhasználhatóak lennének a nyelvtanulás, a nyelvoktatás és a nyelvtudás szintjének értékelésében. Napjainkban a legtöbb leíró nyelvész beéri a gyakorlati nyelvhasználat szabályainak rendszerbe foglalásával, miközben összekapcsolja a formát a jelentéssel olyan terminológia használatával, amely csak akkor tér el a korábbi gyakorlattól, amikor a leírás hagyományos modelljeinek körén kívül eső jelenségekkel kell foglalkoznia. A 4.2. részben ezt a megközelítést alkalmaztuk, amely kísérletet tesz a nyelvi kompetencia főbb komponenseinek a meghatározására és osztályozására. A kompetencia eszerint nem más mint azon formális források ismerete, illetve használatukra való képesség, amelyekből helyesen megformált, értelmes mondanivaló alakítható ki és állítható össze. A következő rendszernek csupán az a célja, hogy osztályozási eszközként szolgáljon egyes paraméterek és kategóriák megkülönböztetéséhez, amelyek egyrészt hasznosnak bizonyulhatnak a nyelvi tartalom leírásánál, másrészt elgondolkodásra készítenek. Azok a szakemberek, akik más hivatkozási keretet részesítenek előnyben, természetesen itt is - csakúgy, mint másutt - megtehetik. Ebben az esetben meg kell határozniuk azt az elméletet, hagyományt vagy gyakorlatot, amelyet követnek. Jelen munkában az alábbi komponenseket különböztetjük meg:

- lexikális kompetencia,
- grammatikai kompetencia,
- szemantikai kompetencia
- fonológiai kompetencia
- helyesírási kompetencia
- ortoépikai (helyes kiejtési) kompetencia

Közös európai referenciakeret: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés

A nyelvtanuló nyelvi források felhasználására irányuló képességeinek fejlődése például az alábbi skála szerint szintezhető:

	ÁLTALÁNOS NYELVI KÉSZSÉGEK
C2	<i>Nagyon széles körű, átfogó és megbízható nyelvtudását ki tudja aknázni ahhoz, hogy pontosan megfogalmazza gondolatait, kihangsúlyozza mondanivalóját, megkülönböztessen dolgokat, és kiküszöbölje a kétértelműséget. Beszéde során semmi jel nem mutat arra, hogy korlátoznia kellene, amit mondani akar.</i>
C1	<i>Széles körű nyelvtudásából ki tudja választani a megfelelő nyelvi formát, hogy világosan ki tudja fejezni magát anélkül, hogy korlátoznia kellene, amit mondani akar.</i>
B2	<i>Világosan ki tudja fejezni magát, kevés jelét mutatva annak, hogy korlátoznia kellene, amit mondani akar.</i>
	<i>Elegendően széles körű nyelvtudással rendelkezik ahhoz, hogy világos leírást tudjon adni, ki tudjon fejezni különböző szempontokat, és ki tudjon fejteni érveket összetett mondatformák alkalmazásával anélkül, hogy szembetűnően keresgélne a szavakat.</i>
B1	<i>Elegendően széles körű nyelvtudással rendelkezik ahhoz, hogy leírjon előre nem látható szituációkat, elfogadható pontossággal megmagyarázza valamely gondolat vagy probléma főbb szempontjait, és kifejezze gondolatait olyan elvont vagy kulturális témákban, mint például a zene vagy a film.</i>
	<i>Elegendő nyelvtudása van a boldoguláshoz, szókincse elegendő ahhoz, hogy némi habozás és körülírás mellett kifejezze magát olyan témákban, mint például a család, a hobbi, az érdeklődési kör, a munka, az utazás és az aktuális események, de a lexikai korlátok ismétlésekhez, sőt esetenként kifejezési nehézségekhez vezetnek.</i>
A2	<i>Alapvető nyelvi készlettel rendelkezik, amely képessé teszi előrelátható mindennapi helyzetek kezelésére, habár mondanivalóját általában módosítania kell, és keresnie kell a szavakat.</i>
	<i>Használni tud rövid, mindennapi kifejezéseket konkrét egyszerű szükségletek kielégítése céljából (személyi adatok, óhajok és igények közlése, információkérés, mindennapi begyakorolt tevékenységek elvégzése).</i>
	<i>Egyszerű mondatszerkezeteket tud használni, valamint betanult fordulatok, néhány szavas kifejezések és formulák alkalmazásával tud önmagáról és más emberekről, cselekedeteikről, helyekről, tulajdontárgyakról stb. kommunikálni.</i>
A1	<i>Rövid, betanult fordulatok korlátozott készletével bír, amelyek lehetővé teszik, hogy helytálljon előrelátható helyzetekben; szokatlan helyzetekben gyakran megakad, és félreértésekbe keveredik.</i>
A1	<i>A személyi adataira és konkrét szükségleteire vonatkozó egyszerű kifejezések nagyon alapvető készletét ismeri.</i>

5.2.1.1. Lexikális kompetencia

A lexikális kompetencia egy nyelv szókincsének ismerete és a szókincs alkalmazásának képessége; 1. lexikai elemek és 2. nyelvtani elemek alkotják.

A lexikai elemek lehetnek

a) több szóból álló **állandósult kifejezések**, amelyeket összetartozó egésként tanulunk meg és használunk. Az állandósult kifejezések lehetnek

- *mondatformulák*, köztük

nyelvi funkciók (lásd 5.2.3.2.) közvetlen kifejezései, például
üdvözlések, mint pl. *Örvendek. Jó reggelt* stb.;

közmondások (lásd 5.2.2.3.);

még használatban lévő archaizmusok, például
Isten engem úgy segítjen!

- *idiomatikus kifejezések*, amelyek lehetnek

szemantikailag nem értelmezhető, állandósult metaforák, például
Feldobta a talpát (meghalt)

Túllőtt a célon (eltúlozta)

Hajtott, mint a meszes (nagyon gyorsan);

jelentésfokozók, amelyeknek a használata gyakran kontextuálisan és stilisztikailag korlátozott, például *fehér, mint a hó* (jelentése: tiszta), ugyanakkor *fehér, mint a fal* (sápadt);

- *állandósult keretek*, olyan nem elemzett nyelvi egységként megtanult és használt kifejezések, amelyekbe értelmes mondatok kialakításához további szavakat és kifejezéseket illesztünk, például: „*Kaphatnék, kérem ...*”;

- egyéb állandósult kifejezések, mint például

vonzatos igék, pl. *belenyugodni valamibe, beérni/megelégedni valamivel*;

összetett prepozíciók/ragok, pl. az angol nyelvben: *in front of* ([*térben*] *valami előtt*) vagy a magyar *-ban/-ben*¹;

- állandósult szókapcsolatok, pl. *beszédet tartani, hibát elkövetni*;

¹ Bár ez nyelvtörténeti szempontból tekinthető összetett ragnak. (A ford.)

Közös európai referenciakeret: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés

b) **egyedi szóalakok** - egy bizonyos egyedi szóalaknak számos különböző jelentése lehet (poliszémia), pl. tank, ami folyadéktartályt vagy páncélozott katonai járművet jelenthet. Az egyedi szóalakok közé tartoznak a nyitott szófajok: főnév, ige, melléknév, határozószó, bár idetartozhatnak zárt lexikai halmazok is (például a hét napjai, az év hónapjai, mértékegységek stb.). További lexikai halmazok hozhatók létre nyelvtani és szemantikai szempontok szerint (lásd alább).

A **nyelvtani elemek** a zárt szófajokhoz tartoznak, például:

névelők	(egy; a, az)
mennyiségjelzők	(néhány, mind, sok stb.)
mutató névmások	(ez, az, ezek, azok)
személyes névmások	(én, te, ő, mi, ti, ők, engem/nekem, te/téged/neked/stb.)
kérdőszók és vonatkozó névmások	(ki/aki, mi/ami, melyik/amelyik, hol/ahol, hogyan/ahogyan stb.)
birtokos névmások	(enyém, tiéd, övé stb.)
prepozíciók/ragok magyarban:	(pl. az angolban: in, at, by, with, of vagy a -ba/-be, -ban/-ben, -nál/-nél, -val/-vel stb.)
(módbeli) segédigék	(fog, volna, lehet, szabad, kell)
kötőszavak	(és, de, ha, bár)
viszonyzó	(igen, de, de igen)

A szemléltető skálák a szókincs terjedelmére, illetve a szókincs-alkalmazási készségre vonatkoznak.

	A SZÓKINCS TERJEDELME
C2	Jól használja nagyon széles körű szókincsét, köztük idiomatikus kifejezéseket és kollokvializmusokat; tudatában van a jelentés konnotációs szintjeinek.
C1	Jól használja széles körű szókincsét, az esetleges hiányokat körülírásokkal könnyedén áthidalja; ritkán kell keresgélnie a kifejezéseket vagy elkerülési stratégiát alkalmaznia. Jól tudja használni az idiomatikus kifejezéseket és kollokvializmusokat.
B2	Saját szakterületén és a legtöbb általános témában jó szókinccsel rendelkezik. Variálni tudja a megfogalmazás módját a gyakori ismétlések elkerülése végett, de a lexikai hiányok miatt néha tévovázásra és körülírásra kényszerül.
B1	Elegendő szókinccse van ahhoz, hogy némi körülírással ki tudja magát fejezni a legtöbb olyan témában, amely összefügg saját mindennapi életével, mint például a család, a hobbi és az érdeklődési kör, a munka, az utazás és az aktuális események.
A2	Elegendő szókinccse van ahhoz, hogy le tudjon bonyolítani ismerős helyzeteket és témákat illető, begyakorolt, mindennapi tranzakciókat.
	Elegendő szókinccse van alapvető kommunikációs szükségletek kifejezésére. Elegendő szókinccse van ahhoz, hogy boldoguljon egyszerű szükséghelyzetekben.
A1	Alapvető szókinccse van, amely bizonyos konkrét szituációkra vonatkozó különálló szavakból és fordulatokból áll.

A nyelvhasználó/nyelvtanuló kompetenciái

	A SZÓKINCS ALKALMAZÁSA
C2	<i>A szókincs következetesen helyes és megfelelő használata.</i>
C1	<i>Alkalmanként kisebb tévesztések, de semmi jelentős szóhasználati hiba.</i>
B2	<i>Lexikai pontossága általában magas szintű, bár egy kis zavar és helytelen szóhasználat előfordul anélkül, hogy gátolná a kommunikációt.</i>
B1	<i>Elemi szókincsét jól alkalmazza, de nagyobb hibák még előfordulnak, amikor bonyolultabb gondolatok kifejezésére vagy ismeretlen témák és helyzetek kezelésére kerül sor.</i>
A2	<i>Szűk szókincsét alkalmazni tudja a konkrét mindennapi szükségletek terén.</i>
A1	<i>Nincs leírás</i>

A Referenciakeret használói gondolkozzanak el, és ahol lehet, fogalmazzák meg, hogy

- *mely lexikai elemeket (állandósult kifejezéseket és egyedi szóalakokat) kell a nyelvtanulónak megtanítani, illetve azok felismerését és/vagy használatát tőle megkövetelni;*
- *hogyan kell ezeket kiválasztani és elrendezni.*

5.2.1.2. Grammatikai kompetencia

A grammatikai kompetencia a nyelv grammatikai forrásainak ismerete és azok használatának képessége.

Formális értelemben valamely nyelv nyelvtanát úgy tekinthetjük, mint olyan alapszabályok halmazát, amelyek az egyes elemek értelmes, azonosítható és körülhatárolt láncokká (mondatokká) való összefűzését szabályozzák. A grammatikai kompetencia az a képesség, amely lehetővé teszi, hogy a nyelvhasználó ezen alapszabályokkal összhangban álló, helyesen megformált kifejezések és mondatok előállítására és felismerésére révén jelentéstartalmakat értsen meg és fejezzen ki (ellentétben azzal, amikor állandósult formulákként memorizálja és reprodukálja a mondatokat). Bármely nyelv nyelvtana ebben az értelemben rendkívül összetett, és nem tűri, hogy végleges vagy teljes körű leírására törekedjünk. A szavak mondatokká szerveződését illetően számos egymással versengő elmélet és modell létezik. A Referenciakeretnek nem feladata, hogy ezeket megítélje, vagy hitet tegyen az egyik vagy a másik használata mellett. Arra kívánja ösztönözni a felhasználókat, hogy döntsék el, melyiket követik, és mérleget tegyék, hogy választásuk milyen következményekkel jár a gyakorlatban. Ezen a helyen néhány olyan paraméter és kategória azonosítására szorítkozunk, amelyeket a nyelvtani leírásokban általában alkalmaznak.

Közös európai referenciakeret: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés

A grammatikai szerveződés leírásához szükség van az alábbiak pontos meghatározására:

- *elemek*, pl.: morfok
morfémák - tövek és toldalékok
szavak
- *kategóriák*, pl.: szám, eset, nem
konkrét/absztrakt, megszámlálható/megszámlálhatatlan
tárgyas/tárgyatlan, cselekvő/szenvedő szerkezet
múlt/jelen/jövő idő
folyamatos/befejezett szemlélet
- *osztályok*, pl.: igeragozás
főnévragozás
nyílt szófajok: főnevek, igék, melléknevek,
határozószók; zárt szófajok (grammatikai elemek - lásd 5.2.1.1.)
- *struktúrák*, pl.: összetett és képzett szavak
mondattani szerkezetek (főnévi szerkezet, igei szerkezet stb.)
tagmondatok (főmondat, alárendelt, mellérendelt mellékmondatok)
mondatok (egyszerű, összetett, alárendelt összetett)
- *folyamatok* (leíró), pl.: nominalizáció
toldalékolás
pótlás
hangzóváltozás
transzpozíció
transzformáció
- *relációk*, pl.: vonzatok
egyezés
valenciák

A grammatikai helyességről egy szemléltető skála áll rendelkezésünkre. Ezt a skálát össze kell vetni az általános nyelvi készségtartományt bemutató skálával (lásd 5.2.1.). Általában nem tartják lehetségesnek olyan, vala-

A nyelvhasználó/nyelvtanuló kompetenciái

mennyi nyelvre alkalmazható skála megalkotását, amely a nyelvtani szerkezetek elsajátításában tett előrehaladást tükrözné.

	GRAMMATIKAI HELYESSÉG
C2	<i>Következetes grammatikai helyességgel uralja komplex nyelvi eszköztárát, még olyankor is, amikor figyelmét más köti le (például mondanivalójának tervezése, mások reakcióinak figyelemmel követése).</i>
C1	<i>A grammatikai helyesség magas szintjét következesen fenn tudja tartani; hibák ritkán fordulnak elő, és nehezen észrevehetőek.</i>
B2	<i>Jó grammatikai biztonság; időnként kisebb mondatszerkezeti hibák, nyelvbotlások vagy nem szisztematikus hibák még előfordulhatnak, de ezek ritkák, és utólag gyakran kijavíthatók.</i>
	<i>Viszonylag magas szintű grammatikai biztonsággal kezeli a nyelvet. Nem követ el olyan hibákat, amelyek félreértésekhez vezetnek.</i>
B1	<i>Ismerős kontextusokban elfogadható nyelvhelyességgel kommunikál; általában jól alkalmazza tudását, bár észrevehető anyanyelvi hatások mutatkoznak. Hibák előfordulnak, de világos, hogy mit próbál kifejezni.</i>
	<i>Az előreláthatóbb helyzetekkel kapcsolatos gyakran használt „begyakorolt mondatok” és minták készletét elfogadható nyelvhelyességgel alkalmazza.</i>
A2	<i>Néhány egyszerű szerkezetet helyesen használ, de még rendszeresen elkövet alapvető hibákat, például hajlamos összekeverni az igeidőket és megfeleldezni az egyeztetésről, azonban rendszerint világos, hogy mit próbál elmondani.</i>
A1	<i>Néhány egyszerű nyelvtani szerkezet és mondatfajta betanult készletét korlátozott mértékben alkalmazza.</i>

A Referenciakeret használói gondolkozzanak el, és ahol lehet, fogalmazzák meg, hogy

- *munkájukat mely nyelvtani elméletre alapozták,*
- *mely nyelvtani elemeket, kategóriákat, osztályokat, struktúrákat, folyamatokat és viszonyokat kell a nyelvtanulóknak elsajátítaniuk/kezelniük.*

Hagyományosan különbséget teszünk morfológia és szintaxis között.

A **morfológia** a szavak belső szerkezetével foglalkozik. A szavak felbonthatók morféimákra, amelyeket a következőképpen osztályozhatunk:

- szótövek vagy gyökök;
- toldalékok (prefixumok, szuffixumok és infixumok - a szavak elejéhez, végéhez, illetve a szavakon belülrre kerülő toldalékok), amelyek lehetnek szóképző elemek (pl. -ás, -és, -ság, -ség, -an, -en, -nyi), ragozó (inflexiós) toldalékok (pl. -k, -unk, -t).

Szóképzés

A szavak az alábbiak szerint osztályozhatóak:

- egyszerű szavak (csak a szótő, pl. öt, fa, tör);
- képzett szavak (szótő + toldalékok, pl. ötösök, fás, töretlenül);
- összetett szavak (egynél több szótőt tartalmaznak, pl. ötezres, tölgyfa, csőtörés)

A morfológia a szó megváltoztatásának más módjaival is foglalkozik, például a következőkkel:

- tőhangváltás (egér - egerek, tó - tavak, erő - ereje);
- mássalhangzó-módosulás (fut - fuss);
- rendhagyó alakok (van - vagyok - voltam - lettem);
- kiegészítő alakok (megy - gyere);
- zéró morféma (vágok - vág)

A *morfofonológia* foglalkozik a morfémák fonetikai feltételektől függő változataival (pl. *szívtelen, színpad, anyja, egészség*), és a morfológiai feltételektől függő fonetikai változatokkal (pl. *tanít - tanítsd, segít - segítsd, fordít - fordítsd* szavakban).

A Referenciakeret használói gondolkozzanak el, és ahol lehet, fogalmazzák meg, hogy

- *mely morfológiai elemeket és folyamatokat kell a nyelvtanulónak megtanulnia kezelni.*

A **szintaxis** (mondattan) a szavak mondatokká szerveződésével foglalkozik, az adott kategóriák, elemek, osztályok, struktúrák, folyamatok és viszonyok figyelembevételével. A mondattan szabályok sokaságát foglalja magában. A felnőtt anyanyelvű beszélők által használt nyelv szintaxisa igen komplex, alkalmazása nagymértékben tudattalan. A jelentés közvetítésére alkalmas mondatok szerkesztésének képessége a kommunikatív kompetencia egyik központi tényezője.

A Referenciakeret használói gondolkozzanak el, és ahol lehet, fogalmazzák meg, hogy

- *mely grammatikai elemek, kategóriák, osztályok, struktúrák, folyamatok és viszonyok kezelését kell a nyelvtanulónak elsajátítania.*

A nyelvhasználó/nyelvtanuló kompetenciái

5.2.1.3. Szemantikai kompetencia

A szemantikai kompetencia birtokában a nyelvtanuló tudatosan képes a jelentést hordozó nyelvi eszközök koherens alkalmazására. A lexikai szemantika a szavak jelentésének olyan kérdéseivel foglalkozik, mint például

- a szó viszonya az általános kontextushoz:
 - referencia,
 - konnotáció,
 - általános és specifikus fogalmak magyarázata;
- interlexikális viszonyok:
 - szinonímia/antonímia,
 - hiponímia,
 - szókapcsolatok,
 - rész-egész viszonyok,
 - komponenselemzés,
 - fordítási ekvivalencia.

139

A *grammatikai szemantika* a nyelvtani elemek, kategóriák, struktúrák és folyamatok (lásd 5.2.1.2.) jelentésével foglalkozik.

A *pragmatikai szemantika* olyan logikai viszonyokkal foglalkozik, mint például az okozati összefüggések, előfeltételezések, implikációk stb.

A Referenciakeret használói gondolkozzanak el, és ahol lehet, fogalmazzák meg, hogy

- *a szemantikai viszony mely fajtáit kell a nyelvtanulónak megismernie/kezelnie.*

A jelentés kérdései természetesen központi szerepet játszanak a kommunikációban, és ezekre a *Referenciakeretben* több helyütt is kitérünk (lásd különösen 5.1.1.1.)

A nyelvi kompetenciával itt formális értelemben foglalkozunk. Az elméleti vagy leíró nyelvészet szempontjából a nyelv igen komplex szimbolikus rendszer. Amikor - mint jelen esetben is - kísérletet teszünk arra, hogy a kommunikatív kompetencia sokféle összetevőjét megkülönböztessük egymástól, a formális struktúrák (jobbára nem tudatos) ismeretét és alkalmazásuk képességét joggal tekinthetjük a komponensek egyikének. Az már más kérdés, hogy a nyelvtanulásban és nyelvtanításban egyáltalán szerepet játszhat-e ilyen formális elemzés, és ha igen, milyen mértékben. A funkcionális/fogalmi megközelítés, amelyet az Európa Tanács „*Waystage 1990*”, „*Threshold*

Level 1990" és *„Vantage Level*" című kiadványaiban alkalmaznak, alternatívát kínál a nyelvi kompetencia általunk választott tárgyalásmódjához (5.2.1., 5.2.2., 5.2.3.). Ez a megközelítés a nyelvi formák és azok jelentése helyett a kommunikatív funkciók és a fogalmak szisztematikus osztályozásából indul ki, amelyeket 'általános' és 'specifikus' kategóriákba sorol, és csak másodsorban foglalkozik a lexikai és grammatikai formákkal mint ezek megjelenítésével. Ezek a megközelítések egymást kiegészítő utakat jelentenek a nyelv „kettős tagozódásának” a kezeléséhez. A nyelvek a formák szerveződésén és a jelentés szerveződésén alapulnak. Ez a kétfajta szerveződés meglehetősen önkényesen keresztezi egymást. A formák szerveződésére alapozott leírás feldarabolja a jelentést, a jelentés szerveződésére alapozott leírás pedig feldarabolja a formát. Hogy a felhasználó melyiket választja, attól függ, milyen célt szolgál a leírás. A *„Threshold Level 1990*" című kiadványban alkalmazott megközelítés sikere arra mutat, hogy sok gyakorlati szakember előnyösebbnek találja, ha a jelentés felől halad a formák felé, és nem a hagyományos gyakorlatot követi, amely szerint az előrehaladás tisztán formai kategóriák szerint szerveződik. Mások ugyanakkor szívesebben használnak „kommunikatív nyelvtan”-t, mint például az *„Un niveau-seuil*"-ben. Annyi bizonyos, hogy a nyelvtanulónak mind a formákat, mind a jelentéseket el kell sajátítania.

5.2.1.4. Fonológiai kompetencia

A fonológiai kompetencia magában foglalja az alábbiak ismeretét, valamint érzékelésük és használatuk készségét:

- a nyelv hangegységei (*fonémák*) és ezek megjelenései bizonyos kontextusokban (*allofonok*);
- a fonémákat megkülönböztető fonetikai jellemzők (*megkülönböztető jegek*, pl. zöngéesség, ajakkerekítés, orrhangú kiejtés, zárhang);
- a szavak fonetikai összetétele (*szótagszerkezet*, a fonémák sorrendje, szóhangsúly, hanglejtés);
- a mondatfonetika (*prozódia*):
 - *mondathangsúly és -ritmus*,
 - *intonáció*;
- a fonetikai rövidülések:
 - *magánhangzó-rövidülés*,
 - *erős és gyenge alakok*,
 - *hasonulás*,
 - *hangzókihagyás*.

A nyelvhasználó/nyelvtanuló kompetenciái

	FONOLÓGIAI TUDÁS
C2	<i>Mint C1</i>
C1	<i>Variálni tudja a hanglejtést, és helyesen alkalmazza a mondathangsúlyt a jelentés finomabb árnyalatainak kifejezése érdekében.</i>
B2	<i>Elsajátította a tiszta, természetes kiejtést és hanglejtést.</i>
B1	<i>A kiejtés tisztán érthető, bár időnként nyilvánvaló az idegen akcentus, és alkalmanként helytelen kiejtés is előfordul.</i>
A2	<i>A kiejtés az észrevehető idegen akcentus ellenére általában elég tiszta ahhoz, hogy érthető legyen, de a beszélgetőpartnereknek időnként ismétlést kell kérniük.</i>
A1	<i>Betanult szavak és fordulatok nagyon korlátozott készletének kiejtését meg tudják érteni olyan anyanyelvű beszélők, akik megszokták már, hogy a nyelvüket beszélőkkel foglalkoznak.</i>

141

A Referenciakeret használói gondolkozzanak el, és ahol lehet, fogalmazzák meg, hogy

- *milyen új fonológiai készségeket kell megkövetelni a tanulótól;*
- *milyen viszonylagos jelentősége van a hangoknak és a prozodiának;*
- *a fonetikai helyesség és a folyékonyság elérése korai tanulási cél-e, vagy inkább hosszú távú célként kívánatos-e elérni.*

5.2.1.5. Helyesírási kompetencia

A helyesírási kompetencia nem más, mint az írott szövegeket alkotó szimbólumok ismerete, valamint ezek felismerésének és használatának a képessége. Minden európai nyelv írásrendszere az alfabetikus elven alapul, bár egyes más nyelvek ideografikus (képírásjeleket alkalmazó) elven (pl. kínai) vagy konzonzantális (mássalhangzó-alapú) elven (pl. arab) épülnek fel. Az alfabetikus rendszerekben a tanulónak képesnek kell lennie arra, hogy felismerje és reprodukálja

- a betűk formáját nyomtatott és folyóírással formában (mind a nagybetűk, mind a kisbetűk esetében);
- a szavak helyes írásmódját, beleértve az elfogadott összevont alakokat;
- az írásjeleket és azok használatának szabályait;
- a tipográfiai hagyományokat és a betűtípusok változatait;
- az általánosan használt képírásjeleket (pl. @, €, \$ stb.).

5.2.1.6. Ortoépikai (helyes kiejtési) kompetencia

Azoknak a nyelvhasználóknak, akiktől megkövetelik, hogy tudjanak valamely előkészített szöveget hangosan felolvasni, vagy olyan szavakat szóban hasz-

Közös európai referenciakeret: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés

nálni, amelyekkel először írott formájukban találkozunk, képesnek kell lenniük a helyes kiejtésre az írott forma alapján. Ebbe beletartozik

- a helyesírási szabályok ismerete;
- a szótárhasználatra való képesség és azoknak a jelölési rendszereknek az ismerete, amelyeket a kiejtés jelzésére alkalmaznak;
- az írott alakok kihatásának ismerete, különös tekintettel az írásjelekre, a helyes tagolás és hanglejtés érdekében;
- képesség a kétértelműség eloszlatására (homonímák, szintaktikai kétértelműség stb.) a kontextus fényében.

142

	HELYESÍRÁSI TUDÁSSZINT
C2	<i>Az írás helyesírási szempontból hibátlan.</i>
C1	<i>A szöveg elrendezése, tagolása és központozása következetes, és elősegíti a megértést. Helyesírása jó, alkalmi „tollbotlásoktól” eltekintve.</i>
B2	<i>Tud világosan érthető folyamatos szöveget írni, a szöveg elrendezésére és tagolására vonatkozó hagyományos normák figyelembevételével. A helyesírás és központozás elfogadhatóan helyes, de anyanyelvi hatás jeleit mutat-hatja.</i>
B1	<i>Tud folyamatos szöveget írni, amely általában mindvégig érthető. A helyesírás, a központozás és a szöveg elrendezése elég helyes ahhoz, hogy túlnyomórészt követhető legyen.</i>
A2	<i>Le tud másolni mindennapi témákra vonatkozó rövid mondatokat, pl. útbaigazításokat. Elfogadhatóan, bár nem kifogástalan helyesírással le tud írni olyan rövid szavakat, amelyek szóbeli szókinchéhez tartoznak.</i>
A1	<i>Le tud másolni ismert szavakat és rövid fordulatokat, pl. egyszerű jeleket vagy instrukciókat, mindennapi tárgyak nevét, üzletek nevét és rendszeresen használt állandósult fordulatokat. Le tudja írni lakcímét, nemzetiségét és egyéb személyi adatait.</i>

A Referenciakeret használói gondolkozzanak el, és ahol lehet, fogalmazzák meg, hogy

- *milyen helyesírási és ortoépikai követelményeket kell támasztani a nyelvtanulókkal szemben a nyelv beszélt és írott változatainak használatával összefüggésben;*
- *mennyire van szükségük a nyelvtanulóknak az írott, illetve beszélt formák egymásba való átalakítására.*

5.2.2. Szociolingvisztikai kompetencia

A szociolingvisztikai kompetencia körébe azok a készségek és ismeretek tartoznak, amelyek a nyelvhasználat társadalmi dimenziójának kezeléséhez szükségesek. Mint azt már a szociokulturális kompetenciára vonatkozóan is megjegyeztük - mivel a nyelv szociokulturális jelenség -, a Referenciakeret tartalmának nagy része, különös tekintettel a szociokulturális aspektusokra, lényegesnek tekinthető a szociolingvisztikai kompetencia szempontjából. Az itt tárgyalt kérdések kimondottan a nyelvhasználattal függnék össze, és másutt nem foglalkozunk velük. Ezek: a társadalmi viszonyok nyelvi jelölése, az udvariassági szokások, a népi bölcsesség kifejezései, stílusrétegbeli különbségek, dialektus és akcentus.

143

5.2.2.1. A társadalmi viszonyok nyelvi jelölése

Ezek a különböző nyelvekben és kultúrákban természetesen nagymértékben eltérnek egymástól, olyan tényezők függvényében, mint a) a viszonylagos társadalmi rang b) a kapcsolat szorossága, c) a diskurzus stílusrétege stb. Az alábbiakban megadott példák nem alkalmazhatóak egyetemesen, és nem feltétlenül van megfelelőjük más nyelvekben.

- Üdvözlések megválasztása és alkalmazása:
 - érkezéskor, pl. *Szia! Jó reggelt!*
 - bemutatkozás
alkalmával, pl. *Örvendek.*
 - távozáskor, pl. *Viszont látásra! Viszlát! Isten Veled!*
- megszólítási formák megválasztása és alkalmazása:
 - megkövült, pl. *Felséged! Excellenciád!*
 - formális, pl. *Uram! Asszonyom! Kisasszony!*
családnév + úr, úrhölgy,
Dr., Prof. + családnév;
 - informális, csak keresztnév, mint például *János! Zsuzsi!*
megszólító forma nélkül;
 - bizalmas, pl. *kedvesem, drágám, cimborám, szerelmem;*
 - parancsoló, csak családnév, mint például:
Kovács! Maga ott!
 - játékos sértés, pl. *Te kis bolond!* (gyakran gyengédség kifejezésére);
- a társalgási szerepváltás hagyományai;
- indulatszavak megválasztása és használata, pl. *Úristen! A fenébe is!*

5.2.2.2. Udvariassági szokások

Az udvariassági szokások szolgáltatják az egyik legfontosabb okot arra, hogy eltérjünk az úgynevezett „együttműködési elv” következetes alkalmazásától (lásd 5.2.3.1.). Ezek a szokások kultúránként változnak, és gyakori forrásai a népcsoportok közötti félreértéseknek, különösen akkor, ha az udvarias kifejezéseket szó szerint értelmezik.

1. 'pozitív' udvariasság:

- érdeklődés valamely személy hogyléte iránt;
- élmények és érdeklődés/aggodalom megosztása, gondok megvitatása;
- csodálat, szeretet, hála kifejezése;
- ajándékozás, jövőendő szívességek megígérése, vendégszeretet;

2. 'negatív' udvariasság:

- a tekintélyt fenyegető viselkedés (dogmatizmus, közvetlen parancsok stb.) elkerülése
- sajnálkozás kifejezése, bocsánatkérés a tekintélyt fenyegető viselkedés (helyreigazítás, ellentmondás, tiltás stb.) miatt;
- tompítás alkalmazása (pl. *Azt hiszem, 'ugye?'* kérdések stb.);

3. A *kérem*, *köszönöm* és hasonló kifejezések megfelelő használata;

4. *Udvariatlanság* (az udvariassági szokások szándékos semmibevétele):

- nyersség, szókimondás;
- nemtetszés, lenézés, megvetés kifejezése;
- szemrehányás, rendreutasítás;
- indulatkitörés, türelmetlenség;
- fölény, felsőbbtség éreztetése.

5.2.2.3. A népi bölcsesség kifejezései

Ezek az állandósult kifejezések, formulák, amelyek egyrészt magukban foglalnak, másrészt megerősítenek bizonyos általánosan elfogadott nézeteket, jelentősen hozzájárulnak a népi kultúrához. Gyakran használják, és talán még gyakrabban kihasználják őket, vagy utalnak rájuk, például újságcikkek címeiben. A mindenki által ismert nyelven kifejezett, sűrített népi bölcsességek ismerete a szociokulturális kompetencia nyelvi aspektusának fontos alkotórésze.

Idetartoznak

- a közmondások, pl. *Ki korán kel...*;

A nyelvhasználó/nyelvtanuló kompetenciái

- az idiómák, pl. *Sok kicsi sokra megy;*
- a közismert idézetek, pl. *„Ember küzdj, és bízva bízzál!”*
- a hiedelmek kifejezése, például az időjárással kapcsolatos szólásokban:
Érzi, mint macska az esőt.
- az attitűdök jelzése, például klisékben:
nem most jöttem le a falvédőről;
- az értékítéletek kifejezése szólásokkal, például: *Ez övön aluli volt!*

Ma a falfirkák, pólófeliratok, televíziós szlogenek, munkahelyi aranyköpések képeslapokon és posztereken gyakran ugyanezt a funkciót töltik be.

5.2.2.4. Stílusrétegbeli különbségek

A „stílusréteg” kifejezést a különböző kontextusokban használt nyelvi változatok között való szisztematikus különbségtételre használjuk. Ez igen tág fogalom, amelybe beletartozhat mindaz, amit itt a „feladatok” (4.3.), „szövegtípusok” (4.6.4.) és „makrofunkciók” (5.2.3.2.) alatt tárgyalunk. Ebben a részben a formalitás szintjei között fennálló különbségekkel foglalkozunk:

- Megkövült, pl. *Figyelmezzünk az Úrra!*
- formális, pl. *Csendet kérünk!*
- semleges, pl. *Kezdhetjük?*
- informális, pl. *Na, jó. Mi lenne, ha elkezdenénk?*
- bizalmas, pl. *Rajta, essünk neki!*
- intim, pl. *Kész vagy, drágám? (Értsd: Mehetünk?)*

A tanulás korai szakaszában (körülbelül a **B1** szint eléréséig) a viszonylag semleges stílus a megfelelő, kivéve ha valamely kényszerítő okok más stílusréteg tanulását kívánják meg. Ez az a stílusréteg, amelyet külföldiekkel és idegenekkel folytatott kommunikációban az anyanyelvű beszélők legtöbbször használnak, és általában ugyanezt várják el beszélgetőpartnerüktől is. A formálisabb és kevésbé formális stílusrétegekkel való megismerkedés valószínűleg bizonyos idő elteltével történik meg, esetleg különböző szövegtípusok, különösen regények olvasása révén. Először a receptív kompetencia fejlődik ki. Bizonyos mértékű óvatosság indokolt a formálisabb és családiasabb stílusrétegek használatakor, mivel ezeknek a nem megfelelő alkalmazása könnyen félreértéshez, sőt nevetségessé váláshoz vezethet.

5.2.2.5. Dialektus és akcentus

A szociolingvisztikai kompetenciába beletartozik az alábbiak nyelvi jelzéseinek a felismerése is:

- társadalmi osztály,

Közös európai referenciakeret: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés

- regionális származás,
- nemzeti hovatartozás,
- faji hovatartozás,
- foglalkozási csoport.

Ilyen jelzések lehetnek az alábbiak:

- a szókincs, pl. *egres/köszméte/pöszméte/büszke/piszke*
- a nyelvten, pl. *-suk, -sük; Én nem írnák ilyent.*
- a fonológia, pl. *szögedi; palóc;*
- a hangképzési jellemzők (ritmus, hangerő stb.);
- a paralingvisztika,
- a testbeszéd.

146

Egyetlen európai nyelvi közösség sem teljesen homogén. A különböző régióknak megvannak a maguk sajátosságai a nyelvben és a kultúrában egyaránt. Ezek rendszerint azoknál a személyeknél jelennek meg a legmarkánsabban, akik életüket egy helyen élik le, e sajátosságok tehát szorosan összefüggnek a beszélők társadalmi osztályával, foglalkozásával és műveltségi szintjével. A dialektusra jellemző vonások felismerése ennél fogva jelentős fogódzókát ad beszélgetőpartnerünk személyiségének megismeréséhez. Ebben a folyamatban nagy szerepet játszik a sztereotípiák hatása, ami csökkenthető az interkulturális készségek fejlesztésével (lásd 4.1.2.2.). A nyelvtanulók idővel kapcsolatba kerülnek különböző származású anyanyelvű beszélőkkel. Mielőtt ők maguk elsajátítanának tájnyelvi formákat, tisztában kell lenniük azok társadalmi konnotációjával, valamint a nyelvi koherencia és következtettség szükségességével.

A szociolingvisztikai kompetencia szintjeit szemléltető jellemzők skála mentén történő elrendezése problematikusnak bizonyult (lásd B függelék). A sikeresen rangsorolt jellemzőket az alábbi szemléltető skála mutatja. Mint látható, a skála alsó része csak a társadalmi viszonyok és az udvariassági szokások jelzéseit tartalmazza. A táblázat szerint a B2 szint fölött a nyelvhasználók képesek arra, hogy adekvát módon fejezzék ki magukat olyan nyelven, amely szociolingvisztikailag megfelel az adott helyzeteknek és személyeknek. Megkezdik annak a képességnek az elsajátítását, hogy különféle beszédváltzatokkal megbirkózzanak, továbbá magasabb szintű stílusrétegbeli és idiomatikus tudásra tesznek szert.

A nyelvhasználó/nyelvtanuló kompetenciái

	SZOCIOLINGVISZTIKAI MEGFELELÉS
C2	<p><i>Jól használ idiomatikus kifejezéseket és kollokvializmusokat, miközben tudatában van a jelentés konnotációs szintjeinek.</i></p> <p><i>Tökéletesen megérti az anyanyelvű beszélők által használt nyelv szociolingvisztikai és szociokulturális implikációit, és azokra megfelelően tud reagálni.</i></p> <p><i>Hatékonyan tud közvetíteni a saját és a célnyelvi közösség beszélői között, tekintetbe véve a szociokulturális és szociolingvisztikai különbségeket.</i></p>
C1	<p><i>Fel tudja ismerni az idiomatikus kifejezések és kollokvializmusok széles körét, megérti a stílusrétegbeli váltásokat, azonban alkalmanként megerősítésre lehet szüksége bizonyos részleteket illetően, különösen, ha az akcentus ismeretlen a számára.</i></p> <p><i>Követni tud olyan filmeket, amelyekben jelentős mennyiségű szleng és idiomatikus kifejezés fordul elő.</i></p> <p><i>A nyelvet rugalmasan és hatékonyan használja társasági célokra, beleértve az érzelmeket kifejező, humoros és célzásokat tartalmazó nyelvhasználatot.</i></p>
B2	<p><i>Magabiztosan, világosan és udvariasan ki tudja fejezni magát formális vagy informális stílusban, az adott situációnak és az érintett személyeknek megfelelő módon.</i></p> <p><i>Némi erőfeszítéssel lépést tud tartani a csoportos eszmecserevel, és hozzá tud szólni, még akkor is, ha a beszéd gyors és kollokvialis.</i></p> <p><i>Kapcsolatot tud fenntartani anyanyelvű beszélőkkel anélkül, hogy akaratlanul megnevettené vagy idegesítené őket, vagy olyan viselkedésre készítené őket, ami eltér más anyanyelvű beszélőkkel szemben tanúsított viselkedésüktől.</i></p> <p><i>Adott helyzetekben megfelelően ki tudja fejezni magát, és nem követ el durva hibákat.</i></p>
B1	<p><i>A nyelvi funkciók széles körét tudja alkalmazni, illetve reagálni tud rájuk legközismertebb nyelvi megfelelőik semleges stílusban való használatával.</i></p> <p><i>Ismeri a lényeges udvariassági szokásokat, és azoknak megfelelően viselkedik.</i></p> <p><i>Ismeri és észreveszi a jeleket, amelyek azokra a legfontosabb különbségekre utalnak, amelyek a saját és a célnyelvi közösségben uralkodó hagyományok, szokások, attitűdök, értékek és meggyőződések között fennállnak.</i></p>
A2	<p><i>Tud alapvető nyelvi funkciókat használni, illetve azokra reagálni, például információcsere esetén. Egyszerű módon ki tud fejezni véleményt és attitűdöt, valamint rá tud kérdezni ezekre.</i></p> <p><i>Egyszerűen, de hatékonyan tud társasági érintkezést fenntartani, a legegyszerűbb közismert kifejezések használatával és az alapvető szokások követésével.</i></p> <p><i>El tud boldogulni nagyon rövid társasági beszélgetéssel, mindennapi udvarias üdvözlési és megszólítási formák használatával. Tud meghívást tenni, illetve elfogadni, bocsánatot kérni, illetve bocsánatkérést elfogadni, javaslatot tenni, illetve elfogadni stb.</i></p>
A1	<p><i>Képes alapvető társadalmi érintkezésre a legegyszerűbb mindennapi udvarias üdvözlési és búcsúzási, bemutatkozási formulák használatával. Tud kérést, köszönetet, sajnálkozást stb. kifejezni.</i></p>

A Referenciakeret használói gondolkozzanak el, és ahol lehet, fogalmazzák meg, hogy

- az üdvözlési, a megszólítási formák és az indulatszavak milyen terjedelmű szókincsét kell a nyelvhasználónak megtanulnia a) felismerni, b) szociológiai értékét meghatározni, c) önállóan használni;
- mely udvariassági szokásokat kell a nyelvtanulónak megtanulnia a) felismerni és megérteni, illetve b) önállóan használni;
- milyen udvariatlansági formákat kell a nyelvtanulónak megtanulnia a) felismerni és megérteni, illetve b) önállóan használni és tudni, hogy mely szituációban van arra szükség;
- mely közmondásokat, közhelyeket és népi szólásmondásokat kell a nyelvtanulónak megtanulnia a) felismerni és megérteni, illetve b) önállóan használni;
- mely stílusrétegeket kell a nyelvtanulónak megtanulnia a) felismerni, megérteni, illetve b) használni;
- nyelvhasználatuk alapján a célnyelvi - és esetleg a nemzetközi - közösségben mely társadalmi csoportok felismerése szükséges/biztosított/megkövetelt a nyelvtanulótól.

5.2.3. Pragmatikai kompetenciák

A nyelvhasználó pragmatikai kompetenciái azon elvek ismeretét jelentik, amelyek alapján a mondanivaló

- a) szerveződik, strukturálódik és elrendeződik (beszédalkotási kompetencia);
- b) betölti kommunikatív funkcióját (funkcionális kompetencia);
- c) interakciós és tranzakciós sémák szerint sorba rendeződik (tervezési kompetencia).

5.2.3.1. Beszédalkotási kompetencia

A beszédalkotási kompetencia a nyelvhasználónak/nyelvtanulónak az a képessége, hogy a mondatokat olyan sorrendbe állítsa, hogy azok koherens nyelvi egységet alkossanak. Beletartozik a mondatok elrendezésének ismerete, illetve képessége az alábbi szempontok szerint:

- téma/fókusz;
- ismert/új;
- „természetes” (például időbeli) sorba rendezés:
 - pl. *Elesett, és nekiütköztem*, illetve

A nyelvhasználó/nyelvtanuló kompetenciái

- *Nekiütköztem, és elesett;*
- ok/okozat (felcserélhető): pl. *Az árak emelkednek, az emberek magasabb béreket akarnak.*
- a társalgás megszerkesztésére és vezetésére való képesség a következőkre való tekintettel:
 - tematikus elrendezés,
 - koherencia és kohézió,
 - logikai sorrend,
 - stílus és stílusréteg váltás,
 - retorikai hatékonyság,
 - „**együtműködési elv**” (Grice, 1975): „A társalgásban való közreműködés legyen olyan, amelyet elvárnak, történjen azon a ponton, amikor szükség van rá, az adott eszmecsere elfogadott céljának és irányának megfelelően, a következő irányelvek figyelembevételével:
 - minőség (törekedjünk az igazmondásra);
 - mennyiség (annyi információt közöljünk, amennyit szükséges, ne többet);
 - relevancia (ne mondjunk olyat, ami nem lényeges);
 - modor (legyünk rövidek és összeszedettek, kerüljük a homályos és kétértelmű megfogalmazásokat).

Ha a gördülékeny és hatékony kommunikáció fenti kritériumaitól eltérünk, annak valamilyen adott cél érdekében kell történnie, nem pedig azért, mert nem vagyunk képesek eleget tenni neki.

- A **szövegtervezés** az adott közösségben érvényes szövegalkotási szabályok ismerete, figyelembe véve, például:
 - hogyan strukturálják az információt a különféle makrofunkciók (leírás, elbeszélés, ismertetés stb.);
 - hogyan mondunk el történeteket, anekdotákat, vicceket stb.;
 - valamely eset hogyan épül fel (jogi esetek, vita stb.);
 - milyen az írott szövegek belső szerkezete, elrendezése és jelölésrendszere (esszék, fogalmazványok, hivatalos levelek stb.).

Az anyanyelvi nevelés nagy részét a fiatalok beszédalkotási készségeinek a fejlesztésére fordítják. Az idegennyelv-tanulás során a tanuló valószínűleg rövid, rendszerint egy mondat hosszúságú szövegekkel találkozik először. A nyelvtudás magasabb szintjein egyre fontosabbá válik a beszédalkotási kompetencia fejlődése, amelynek a komponenseit ebben a részben tárgyaljuk. A szemléltető skálák a beszédalkotási kompetencia alábbi aspektusaihoz állnak rendelkezésre:

- rugalmasság: a körülményekhez való alkalmazkodás,

Közös európai referenciakeret: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés

- a szó átvétele (lásd az interakciós stratégiák között is),
- témakifejtés,
- koherencia és kohézió.

150

	RUGALMASSÁG
C2	Nagy rugalmasságot mutat a gondolatok különböző nyelvi formákban való átfogalmazásakor, a hangsúlyok kiemelése, a helyzetnek és beszélgetőpartnernek stb. megfelelő különbségtétel és a kétértelműség kiküszöbölése végett.
C1	Mint B2+
B2	Mondanivalóját és az annak kifejezésére választott eszközöket a helyzethez és a társalgási partnerhez tudja igazítani, és meg tudja választani a körülményeknek megfelelő formalitási szintet. Alkalmazkodni tud a társalgás menetében rendszerint előforduló irány-, stílus-, és hangsúlyváltásokhoz. Mondanivalójának megfogalmazását variálni tudja.
B1	Kifejezéseit adaptálni tudja kevésbé begyakorolt, sőt nehéz helyzetekhez is. Egyszerű nyelvezet széles körét rugalmasan ki tudja aknázni annak érdekében, hogy nagy részét ki tudja fejezni annak, amit mondani akar.
A2	Jól begyakorolt és memorizált fordulatokat adaptálni tud bizonyos körülményekhez, korlátozott lexikai behelyettesítések révén. Ki tud bővíteni megtanult fordulatokat azok elemeinek egyszerű átrendezésével.
A1	Nincs leírás

	A SZÓ ÁTVÉTELE
C2	Mint C1
C1	A könnyen előhívható diskurzusfunkciók széles köréből ki tud választani egy alkalmas fordulatot megjegyzései megfelelő bevezetéséhez, annak érdekében, hogy átvegye a szót, vagy időt nyerjen, és magánál tartsa a szó jogát, amíg gondolkodik.
B2	Megfelelő módon tud bekapcsolódni az eszmecserebe, és ezt megfelelő nyelvezet használatával teszi. A szó átvételének szabályait hatékonyan alkalmazva megfelelő módon tud diskurzust kezdeményezni, fenntartani és befejezni. Tud diskurzust kezdeményezni, át tudja venni a szót megfelelő időben, és be tudja fejezni a társalgást, amikor szüksége van rá, hogy befejezze, de ez nem mindig sikerül elegánsan. Állandósult szókapcsolatokat („Nehéz erre a kérdésre válaszolni”) tud használni azért, hogy időt nyerjen és megtartsa a szót, amíg megfogalmazza mondanivalóját.
B1	Ismerős témában be tud kapcsolódni az eszmecserebe, megfelelő fordulatot használva ahhoz, hogy átvegye a szót. Szemtől szemben egyszerű társalgást tud kezdeményezni, fenntartani és befejezni számára ismerős vagy érdekes témákban.
A2	Használni tud egyszerű megoldásokat rövid társalgás megkezdéséhez, fenntartásához és befejezéséhez. Szemtől szemben tud egyszerű társalgást kezdeményezni, fenntartani és befejezni. Figyelmet tud kérni.
A1	Nincs leírás

A nyelvhasználó/nyelvtanuló kompetenciái

	TÉMAKIFEJTÉS
C2	<i>Mint C1</i>
C1	<i>Alapos részletességű, komplex leírást és elbeszélést tud létrehozni; összekapcsolja az egyes altémákat, kifejti az egyes pontokat, és megfelelő befejezéssel zár.</i>
B2	<i>Világos leírást vagy elbeszélést tud kidolgozni, mondanivalójának főbb pontjait kifejtve, megfelelő részletekkel és példákkal alátámasztva.</i>
B1	<i>Egyenes vonalvezetésű elbeszélést vagy leírást meglehetősen folyékonyan tud előadni, a főbb pontok lineáris sorba rendezésével.</i>
A2	<i>A főbb pontok egyszerű felsorolásával el tud mondani egy történetet, és leírást tud adni valamiről.</i>
A1	<i>Nincs leírás</i>

	KOHERENCIA ÉS KOHÉZIÓ
C2	<i>Koherens és összefüggő szöveget tud létrehozni, melyben a szervezőelemek, kötőelemek és más kohéziós eszközök széles skáláját változatosan és megfelelően használja.</i>
C1	<i>Világos, gördülékeny, jól szerkesztett beszéd létrehozására képes, jól használja a szervezőelemeket, kötőelemeket és kohéziós eszközöket.</i>
B2	<i>Sokféle kötőszót tud hatékonyan alkalmazni a gondolatok közötti viszony jelzésének érdekében. A kohéziós eszközök korlátozott körét használni tudja megnyilatkozásainak érthető, koherens beszéddé való szervezéséhez, bár hosszú megnyilvánulásai során megfigyelhető némi „darabosság”.</i>
B1	<i>Több rövidebb, különálló, egyszerű elemet össze tud kapcsolni összefüggő lineáris szempontsorozattá.</i>
A2	<i>Alkalmazni tudja a leggyakrabban előforduló kötőszavakat egyszerű mondatok összekapcsolására, amikor a főbb pontok egyszerű felsorolásával elmond egy történetet, vagy leírást ad valamiről. A szócsoportokat össze tudja kapcsolni egyszerű kötőszavakkal: pl. „és”, „de”, „mert”.</i>
A1	<i>Szavakat, illetve szócsoportokat össze tud kapcsolni nagyon alapvető lineáris kötőszavakkal, pl.: „és” vagy „azután”.</i>

5.2.3.2. Funkcionális kompetencia

Ez a komponens a kommunikáció során használt szóbeli és írott szövegek bizonyos funkcionális célok érdekében történő alkalmazását öleli fel (lásd 4.2.). A konverzációs kompetencia nem csupán annak ismeretét jelenti, hogy mely funkciókat (mikrofunkciókat) mely nyelvi formák fejezik ki. A társalgás résztvevői interakcióban vannak egymással, amelynek során minden egyes kezdeményezés valamilyen választ vált ki, és továbbviszi az interakciót - annak céljával összhangban - a beszélgetés kezdetétől különböző fokozatokon át a befejezésig. A kompetens beszélők jól értik ezt a folyamatot, és rendelkeznek a működtetéséhez szükséges készségekkel. A makrofunkciókat az interakció szerkezete jellemzi. Az összetettebb helyzeteknek ugyanakkor lehet olyan belső szerkezetük, amely makrofunkciók sorozatát foglalja ma-

Közös európai referenciakeret: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés

gában, és ezek sok esetben a társadalmi interakció formális vagy informális mintái szerint rendeződnek el (sémák).

1. A *mikrofunkciók* a beszélgetés során felváltva elhangzó egyes (rendszerint rövid) megnyilatkozások funkcionális használatára vonatkozó kategóriák. A mikrofunkciók részletes (de nem kimerítő) osztályozása megtalálható a „*Threshold Level 1990*” 5. fejezetében.

1.1. Tényszerű információk megadása és kérése:

- azonosítás,
- közlés,
- igazítás,
- kérdés,
- válaszolás.

1.2. Attitűdök kifejezése és kipuhatólása:

- tények (egyetértés/egyet nem értés);
- tudás (tudás/tudatlanság, emlékezés, felejtés, valószínűség, bizonyosság);
- modalitás (kötelezettségek, szükségesség, képesség, engedély);
- akarás (akarat, vágy, szándék, preferencia);
- érzelmek (öröm/bosszúság, tetszés/nemtetszés, elégedettség, érdeklődés, meglepődés, remény, csalódás, félelem, aggodalom, hála);
- morál (bocsánatkérés, jóváhagyás, sajnálkozás, részvét).

1.3. Meggyőzés:

- javaslat, kérés, figyelmeztetés, tanács, ösztönzés, segítségkérés, meghívás, felajánlás

1.4. Társadalmi érintkezés:

- figyelemfelkeltés, megszólítás, üdvözlés, bemutatás, alkalmi köszöntő, búcsúzás

1.5. A diskurzus szervezése:

- (28 mikrofunkció: nyitás, megszólalás, zárás stb.)

1.6. Kommunikációs korrekció:

- (16 mikrofunkció)

A nyelvhasználó/nyelvtanuló kompetenciái

2. A *makrofunkciók* olyan kategóriák, amelyek a mondatok (olykor hosszabb) sorozatát felölelő szóbeli megnyilatkozások és írott szövegek funkcionális használatára vonatkoznak, például:

- leírás,
- elbeszélés,
- kommentár,
- kifejtés,
- értelmezés,
- magyarázat,
- bemutatás/szemléltetés,
- utasítás,
- érvelés,
- meggyőzés stb.

153

3. *Interakciós sémák*

A funkcionális kompetenciába beletartozik a kommunikáció alapját képező olyan sémáknak (a társadalmi érintkezés olyan mintáinak) az ismerete, illetve alkalmazási készsége, mint például a szóbeli társalgási minták. A 4.4.3. pontban felsorolt interakciós kommunikatív tevékenységek közé olyan strukturált cselekvéssorok tartoznak, melyeket az interakcióban részt vevő felek felváltva hajtanak végre. A legegyszerűbb esetben ezek párokat alkotnak, mint például

kérdés:	válasz;
állítás:	egyetértés/egyet nem értés;
kérés/ajánlat/bocsánatkérés:	elfogadás/visszautasítás;
üdvözlés/felköszöntés:	válasz.

Gyakran előfordulnak hármass csoportok is, amelyekben az első megszólaló tudomásul veszi a beszélgetőpartner választát, vagy más módon reagál rá. Ezek a párok és hármass csoportok rendszerint beépülnek hosszabb tranzakciókba és interakciókba, például akkor, ha a nyelvet összetettebb, célirányos, együttműködésre épülő tranzakciók során annak megfelelően használják, ahogyan arra szükség van az alábbi célok eléréséhez:

- a munkacsoport kialakítása és a résztvevők kapcsolatteremtése;
- közös ismeretkör megállapítása az adott helyzetben lényeges dolgokra vonatkozóan és ezek egyforma értelmezése;
- a megváltoztatható, illetve megváltoztatandó körülmények azonosítása;
- megegyezés a célok és az elérésükhöz szükséges cselekvés tekintetében;
- a cselekvés kivitelezésében betöltendő szerepek egyeztetése;

Közös európai referenciakeret: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés

- a gyakorlati tevékenységek kivitelezése, például az alábbiak terén:
 - a felmerülő problémák azonosítása és kezelése,
 - a résztvevők közreműködésének koordinálása és sorrendbe állítása,
 - egymás kölcsönös ösztönzése,
 - az alcélok elérésének megállapítása;
- a végső cél elérésének megállapítása;
- a tranzakció értékelése;
- a tranzakció befejezése és lezárása.

A teljes folyamat sematikusán ábrázolható. Példa erre a „*Threshold Level 1990*” 8. fejezetében adott általános séma áruk vagy szolgáltatások megvásárlására:

154

Áruk vagy szolgáltatások megvásárlásának általános sémája

1. Eljutás a tranzakció helyére
 - 1.1. Odatalálni az üzlethez, áruházhoz, étteremhez, állomáshoz, szállodához stb.
 - 1.2. Megtalálni az utat az adott osztályra, pulthoz, asztalhoz, pénztárhoz, recepcióhoz stb.
2. Kapcsolatteremtés
 - 2.1. Kölcsönös üdvözlés az üzletvezetővel/bolti eladóval/pincérrel/recepcióssal stb.
 - 2.1.1. Az eladó üdvözli a vásárlót.
 - 2.1.2. A vásárló üdvözli az eladót.
3. Az áruk/szolgáltatások kiválasztása
 - 3.1. A kívánt áruk/szolgáltatások fajtájának azonosítása
 - 3.1.1. Információkérés
 - 3.1.2. Információadás
 - 3.2. A választási lehetőségek azonosítása
 - 3.3. Az egyes választási lehetőségek mellett illetve ellen szóló érvek megvitatása (pl. az áruk minőségére, árára, színére, méretére vonatkozóan)
 - 3.3.1. Információkérés
 - 3.3.2. Információadás
 - 3.3.3. Tanácskérés
 - 3.3.4. Tanácsadás
 - 3.3.5. Preferenciára irányuló kérdezés
 - 3.3.6. A preferencia kifejezése stb.
 - 3.4. Az igényelt áru azonosítása
 - 3.5. Az áru megvizsgálása
 - 3.6. Megegyezés a vásárlásról
4. Az áru átvétele fizetés ellenében
 - 4.1. Megegyezés az egyes áruk árát illetően

A nyelvhasználó/nyelvtanuló kompetenciái

- 4.2. Megegyezés a teljes vételárban
- 4.3. Fizetség átadása/átvétele
- 4.4. Az áruk (és nyugták) átadása/átvétele
- 4.5. Kölcsönös köszönetnyilvánítás
 - 4.5.1. Az eladó köszönetet mond a vásárlónak.
 - 4.5.2. A vásárló köszönetet mond az eladónak.
5. Búcsúzás
 - 5.1. (Kölcsönös) elégedettség kifejezése
 - 5.1.1. Az eladó kifejezi elégedettségét.
 - 5.1.2. A vásárló kifejezi elégedettségét.
 - 5.2. Megjegyzések mindkét fél részéről (pl. az időjárásról, helyi eseményekről)
 - 5.3. Elköszönés
 - 5.3.1. Az eladó elköszön a vásárlótól.
 - 5.3.2. A vásárló elköszön az eladótól.

Megjegyzés: Ha egy ilyen séma a vásárlók és az eladók rendelkezésére áll is, még nem jelenti azt, hogy minden alkalommal ezt a formát követik. Különösen modern körülmények között takarékosabban bánnak a szóval. Kivételt képeznek azok az esetek, amikor az egyébként elszemélytelenedett és automatizált tranzakciók során problémák merülnek fel, vagy amikor bizonyos helyzetek humanizálása a cél (lásd 3.1.1.).

A képességszinteket szemléltető skálákat a funkcionális képességek körében nem lehet a kompetencia valamennyi területére megalkotni. Egyes mikrofunkcionális tevékenységek szintjeit az interaktív és a produktív kommunikációs tevékenységekhez kidolgozott szemléltető skálák mutatják be.

Két általános minőségi tényező jelentős szerepet játszik a nyelvtanuló/nyelvhasználó funkcionális sikerességében:

- a) A **folyékonyság**, azaz a világosan tagolt, érthető, folyamatos beszéd képessége, ideértve a zsákutcából való kijutást is.
- b) A **tartalmi pontosság**, azaz a gondolatok és állítások egyértelmű, világos és pontos megfogalmazásának a képessége.

Közös európai referenciakeret: nyelvtanulás, nyelvtanítás, értékelés

E két minőségi aspektust mutatják be az alábbi szemléltető skálák:

	SZÓBELI FOLYÉKONYSÁG
C2	<i>Hosszabb szóbeli megnyilatkozások során természetes, könnyed, habozásmentes gördülékenységgel tudja kifejezni magát. Csak akkor iktat be szüneteket, ha elgondolkozik a gondolatai kifejezésére pontosan megfelelő szavakon, vagy amikor megfelelő példát vagy magyarázatot keres.</i>
C1	<i>Folyékonyan és természetes módon, szinte erőfeszítés nélkül tudja kifejezni magát. A természetes, gördülékeny beszédben csupán egy fogalmi szempontból nehéz téma akadályozhatja.</i>
B2	<i>Természetes módon tud kommunikálni, gyakran figyelemreméltó folyékonysággal és kifejezési könnyedséggel még hosszabb, komplex beszédszakaszokban is.</i>
	<i>Meglehetősen egyenletes beszédtempóval beszél. Bár időnként habozik, amikor szerkezeteken és kifejezéseken gondolkodik, csak kevés észrevehetően hosszabb szünet keletkezik emiatt. Bizonyos fokú folyékonysággal és spontaneitással rendszeres interakciót tud fenntartani anyanyelvű beszélőkkel anélkül, hogy az bármelyik fél számára megerőltető lenne.</i>
B1	<i>Viszonylagos könnyedséggel tudja magát kifejezni. Bizonyos fogalmazási nehézségek ellenére, amelyek szünetekhez vezetnek, és 'zsákutcába' torkollanak, segítség nélkül, hatékonyan tud beszélni.</i>
	<i>Érthetően tud folyamatosan beszélni, bár gyakran kell szünetet beiktatnia mondanivalójának nyelvtani vagy szókincsbeli megtervezése céljából, és mondanivalójának módosítása nagyon szembeűnő, elsősorban akkor, ha hosszasan beszél szabadon.</i>
A2	<i>Meg tudja értetni magát nagyon rövid megnyilatkozásokban, bár gyakran megakad, újra kell kezdenie vagy át kell fogalmaznia mondanivalóját.</i>
	<i>Ismerős témákban elegendő könnyedséggel tud összeállítani különböző fordulatokat ahhoz, hogy rövid megnyilatkozásokban kezelni tudja a nyelvet, annak ellenére, hogy nagyon is észrevehetően habozik, és rosszul fog bele a mondandójába.</i>
A1	<i>Elboldogul nagyon rövid, különálló, többnyire előre betanult megnyilatkozásokkal, de sok szünetet tart, amikor a kifejezéseket keresgéli, a kevésbé ismerős szavakat próbálja kiejteni, vagy a mondanivalóját helyesbíteni.</i>

	TARTALMI PONTOSSÁG
C2	<i>A jelentés finomabb árnyalatait pontosan tudja közvetíteni, megfelelő helyességgel alkalmazva a módosítást kifejező eszközök (pl. mértéket jelölő határozószók, korlátozásokat kifejező mellékmondatok) széles körét. Megfelelő hangsúlyozást tud alkalmazni, megkülönböztetéseket tud tenni, és ki tudja küszöbölni a kétértelműséget.</i>
C1	<i>Véleményeket és állításokat pontosan tud minősíteni, a bizonyosság/bizonytalanság, meggyőződés/kétely, valószínűség stb. szintjének figyelembevételével.</i>
B2	<i>Megbízhatóan tud részletes információkat átadni.</i>
B1	<i>Valamely gondolat vagy probléma főbb pontjait elfogadható pontossággal ki tudja fejteni.</i>
	<i>Át tud adni közvetlen fontosságú, egyszerű, tárgyyszerű információkat, és meg tudja értetni, hogy mely pontokat érzi a legfontosabbnak. Mondanivalójának lényegét érthetően ki tudja fejteni.</i>
A2	<i>Ismerős és begyakorolt tárgykörökben egyszerű, közvetlen információcserével közölni tudja, amit mondani akar, de más helyzetekben egyszerűsíteni kell a mondanivalóját.</i>
A1	<i>Nincs leírás</i>

A nyelvhasználó/nyelvtanuló kompetenciái

A Referenciakeret használói gondolkozzanak el, és ahol lehet, fogalmazzák meg, hogy

- *a diskurzus mely jellemzőit kell a tanulónak elsajátítania;*
- *mely makrofunkciókat kell a tanulónak tudnia kezelni;*
- *mely mikrofunkciókat kell a tanulónak tudnia kezelni;*
- *milyen interakciós sémákra van szüksége a tanulónak;*
- *ezek közül melyekről tételezhető fel, hogy a tanuló már birtokukban van, és melyeket kell megtanítani neki?*
- *milyen elvek szerint választják ki és rendezik el a makro- és mikrofunkciókat;*
- *a minőségi előrehaladás hogyan jellemezhető a pragmatikai készségkomponensek körében.*